

Troost 9

Als licht in donkere tijden

Maieutiek najaar 2022
Petra Bolhuis
M.m.v. Gradus van Florestein

1

Troost door filosofie blijft lastig

- Veel teksten over troost gaan over denkers die zelf geen troost ervoeren op het moment dat het er op aankwam. Dat vindt Ignatieff ook troostend, maar de conclusie zou ook kunnen zijn dat het daarmee mislukte teksten zijn.
- Arendt schrijft; 'Ik wil begrijpen'.
- Neiman zegt: 'Er is een gevoel van rechtvaardigheid of orde'.
- Maar troost gaat ook en vooral over de momenten dat het begrijpen en de rechtvaardigheid er niet zijn. Dat anderen dat ook (hebben) ervaren kan ook troostrijk zijn om te lezen. Maar taal schiet ook tekort.

Maieutiek- Troost 2022-2

2

Zonder woorden

- Troost heeft ,zeker in de filosofie, altijd met woorden te maken. Al was het alleen al omdat we erover spreken en schrijven.
- O.a. Nancy en Derrida onderzoeken die dubbelheid juist als het gaat om stilte.
- Iets zeggen over stilte is als een schrijver die schrijft 'ik ben alleen'.

Maieutiek- Troost 2022-2

3

Stilte in 2 vormen (Nancy)

- Immanente en transcendente stilte.
- Immanent is wanneer wij stil zijn in ons lijf , dan zwijgt er iets. Nancy schrijft over het lichaam en zegt dat juist als het lichaam zwijgt het goed functioneert. Als het zich meldt, dan is er iets.
- Psychologisch kan immanente stilte ook de plaats zijn van herinneringen waar we met woorden niet bij kunnen komen.

Maieutiek- Troost 2022-2

4

Stilte in 2 vormen (Th. Gould)

- Transcendente stilte is de stilte die ruimtelijkheid impliceert buiten ons.
- Het is de stilte van een wereld die we soms veronderstellen soms voelen, maar die ervaren wordt als buiten onszelf en eventueel ons omvattend. In de theologie gaat het over de aan- of afwezigheid van God. In astronomie over de stilte van het oneindige heelal.
- Nancy wil toe naar trans-immanente stilte.

Maieutiek- Troost 2022-2

5

Trans-immanente stilte

- Nancy herneemt het woord hermeneutiek, dat in de filosofie gebruikt wordt om interpretatie aan te geven (m.n. van teksten) en zegt *hermeneia* is de opening naar een andere betekenis.
- Met andere woorden de stilte is in en om ons in relatie tot anderen en het andere. De stilte maakt ruimte. Dat sluit aan bij wat Derrida schrijft interpretatie van teksten (poëzie) Het staat in het wit tussen de regels. Pas als er stilte is kan er geluisterd worden en komen er betekenissen tot stand. Juist in het er geen woorden voor hebben, kan iemand zich gehoord voelen en getroost.

Maieutiek- Troost 2022-2

6

Het gevoel dat er iets groter is dan wat wij begrijpen

- Poëzie en kunst kunnen beter dan taal het niet begrijpelijke weergeven. Het troost omdat het raakt. Maar het troost ook doordat het lijkt alsof jouw gevoelens en ervaringen, hoe verward ook, nu toch deelbaar zijn.
- Het vreemde is dat we voor een schilderij staand ons gezien en gehoord kunnen voelen en daarmee weer binnentreden in de plurale eenheid van de mensheid en misschien wel in iets dat ons overstijgt.

Maieutiek- Troost 2022-2

7

Natuur als het transcendente

We kunnen de natuur of de werkelijkheid als geheel zien als object van onderzoek. Er is in de westerse denkwijze dan ook een subject-object scheiding.

We ervaren de natuur pas weer als een heelheid waar wij deel van uitmaken als we het laten zijn wat het is en erin durven opgaan. 'Verdwalen' noemt Bos dat in *Dwalen in het antropoceen*.

Het probleem met een transcendente ervaring is dat het steeds weer talig moet worden om het met elkaar te delen. Daar helpt kunst ons.

Maieutiek- Troost 2022-2

8

Trans-immanente in de stilte

- Zwijgen is veeleer oefenen in wezenlijke houdingen. Zwijgen doet een morele aanspraak op ons: we moeten onze verkeerde attitudes afbouwen, ons egoïsme bestrijden en ons openstellen voor God' (citaat uit A. Grün - Leven uit de stilte, p. 29)
- 'Voor mij gaat het bij het stilzitten vooral om het ontvankelijk zijn, open zijn voor wat dan ook. Ik heb de beleving bij het mediteren nog nooit van mijn leven God genoemd'. (H.)

(Bron <https://twente.remonstranten.nl/wp-content/uploads/sites/19/2015/11/Kwadrant-1-2017.compr>)

Maieutiek- Troost 2022-2

9

Appel over de dood van de Rosenbergs

- Karel Appel schrijft in *het boek van de schoonheid en de troost* hoe hij werd geraakt door de foto van de ter dood veroordeelde Rosenbergs en zijn verdriet omzette in een schilderij.
- 'ik leg voor eeuwig vast waarin ik leef' (K.164/165)

Maieutiek- Troost 2022-2

10

10

Appel over de dood van Machteld

"De aanleiding voor het schilderen van de serie 'Back on Earth' was dat ik tevoren een jaar niet geschilderd had. Na de dood van mijn vrouw Machteld. Ik kon het niet meer... Het schilderen gaf me geen enkele troost toen... Met moeite ben ik na dat jaar zachtjesaan weer begonnen. (...) Als je heel erg verdriet hebt, vind je troost in dat verdriet. Het klinkt misschien vreemd maar toch vind je daar een soort troost. Je bent door het verdriet bevangen, daar leef je in. Je zoekt toch troost in een situatie waar geen uitweg uit is. Ik ben na die periode in wit gaan schilderen omdat het op dat moment bij mijn gevoelsleven hoorde. Hardrood, of hardblauw, of hardgeel stoorde me. Dat ging niet. Wit ging. Wit gaf me een ruimtelijke rust die niet aards was. Ik keerde langzaam terug naar de aarde, maar ik sleurde die ruimtelijke witte kleuren, die onaardse kleuren mee terug."

Maieutiek- Troost 2022-2

11

Tagore

'Het stof der dode woorden,
Klampt zich aan U vast.
Was uw ziel met stilte.' (uit *Zwervende vogels*)

Literatuur en poëzie weten stilte te beschrijven zonder het stuk te maken. Dat is ook de reden dat Nussbaum zegt dat filosofie moet worden aangevuld door literatuur. Filosofie en wetenschap zijn meer en meer gaan definiëren. Dat is goed wanneer we lijden willen voorkomen en voor de troost die bestaat uit praktisch ingrijpen, maar funest voor die andere vorm van troost.

Filosofie kan troost bieden als het op dat snijvlak balanceert. Het reikt dan woorden aan die een weg wijzen om -op je eigen wijze- uit de eenzaamheid van het verdriet terug te keren naar de wereld.

Maieutiek- Troost 2022-2

12

Yehudi Menuhin en de gevangenis

“Ooit ben ik met een groep Franse musici naar een van die verschrikkelijke gevangenissen geweest niet ver van Parijs, waar de muren door muren gevangengehouden schijnen te worden. (...) We hebben daar prachtige muziek gespeeld, en die heeft het maximale effect op mensen die zich in droevige omstandigheden bevinden, die heimwee hebben, of ziek zijn. De gevangenen waren er diepdoor bewogen. De weg naar buiten ging onder drie muren door, en toen we na het concert bij de laatste muur aankwamen, bracht een van de gevangenen me een roos. Ik kan gewoonweg niet beschrijven wat die roos op die plaats voor me betekende, omdat die in die gevangenis even vreemd scheen te zijn als het paradijs zelf. Hij was volledig in strijd met de context. (...) een roos tussen die meedogenloze muren-ik was tot tranen toe geroerd. Ik heb nooit geweten waar ze die roos vandaan hadden. (k. p.323)

Maieutiek-Troost 2022-2

13

Muziek en stilte

- Het trans immanente is in muziek duidelijk aanwezig.
- Bergson heeft veel aandacht besteed aan de stilte die tussen de noten ligt. Er is een spanningsboog die dreigend of uitnodigend kan zijn. De noten daarvoor en daarna zijn bepalend voor de kwaliteit van de stilte. Er moet dus een ervaren buiten het directe hier en nu ontstaan, om daarvoor ontvankelijk te kunnen zijn. We hebben het namelijk ook bij muziek waarvan je niet weet wat daarna komt.
- De vaas geeft vorm aan de ruimte, muziek aan de stilte. (*Georges Braque*)

Maieutiek-Troost 2022-2

14

Nussbaum in van de schoonheid en de troost

- Link film
https://www.vpro.nl/spel~WO_VPRO_025245~martha-nussbaum-in-van-de-schoonheid-en-de-troost~.html

Maieutiek-Troost 2022-2

15

Rilke de wijsheid in de stilte

- Men moet de dingen
De eigen, stille, ongestoorde ontwikkeling laten,
die diep van binnen komt,
op door niets gedrongen
of versneld worden kan;
het komt neer op verdragen -
en dan
baren ...
- Rippen zoals de boom, die haar sappen niet stuwt
en vol vertrouwen in de storm
van de lente staat,
zonder angst,
dat er daarna geen zomer
komen kan.
Hij komt toch!
- Maar hij komt alleen tot de gedulden,
die er zijn,
alsof de eeuwigheid voor hen lag,
zo zorgeloos stil en wijs ...
- Men moet geduld hebben
met het onopgeloste in het hart
en proberen, de vragen zelf lief te hebben,
als kamers die gesloten zijn,
en als boeken, die in een zeer vreemde taal
geschreven zijn.
- Het gaat erom, alles 'te leven'.
Als men die vragen leeft,
leeft men misschien geleidelijk aan,
zonder het te merken,
ooit op een dag,
in het antwoord naar binnen.

Maieutiek-Troost 2022-2

16

16